

OBSERVAȚII LEGATE DE UTILIZAREA TEXTELOR BIBLICE ÎN *DICȚIONARUL-TEZAU AL LIMBII ROMÂNE* *

ELENA ISABELLE TAMBA
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”
al Academiei Române – Filiala Iași
isabelle.tamba@gmail.com

Abstract: Romanian biblical texts are a fundamental source for documenting the old Romanian lexicon and for capturing the semantic evolution of numerous words, playing a decisive role in the compilation of the *Thesaurus Dictionary of the Romanian Language* (*Dicționarul-tezaur al limbii române*). These texts provide both specific theological terms and elements of common vocabulary, contributing to the reconstruction of the graphic, phonetic, and morphological forms that were characteristic of the era. Although some lexical references extracted from these texts are not always scientifically rigorous, their theological and cultural importance remains essential. Numerous lexical units identified in the biblical corpus represent the first attestations of words or meanings, which were later integrated and developed in the main lexicographical works dedicated to the Romanian language. At the same time, biblical texts provide very early attestations, often extremely close to the first appearances of a term, thus supporting the diachronic analysis of Romanian vocabulary.

The use of biblical texts in the *Thesaurus Dictionary* has not only documentary value, but also helps by providing a complex framework for understanding the evolution of the Romanian language in all its dimensions (lexical, stylistic, and cultural).

Keywords: Romanian lexicography, Romanian language, *Thesaurus Dictionary of the Romanian Language*, Romanian biblical texts, lexicographic corpus.

1. Repere generale

Limba nu este doar un simplu vehicul de comunicare, ci reprezintă expresia fundamentală a culturii unei națiuni. În același timp, limba reprezintă un factor determinant al identității naționale, acționând ca un rezervor de memorie istorică, valori și viziuni despre lume.

În acest peisaj cultural și identitar, lexicografia – definită, în principiu, ca arta și știința de a alcătui dicționare – capătă o importanță deosebită. Lexicografia nu se limitează la inventarierea mecanică a unităților lexicale, ea se dedică misiunii de a spune „povestea cuvintelor în dicționare”. Dicționarele de tip tezaur devin, astfel, mai mult decât niște simple instrumente de consultare, reprezentând adevărate arhive ale gândirii, care înregistrează evoluția semantică și morfologică a unei limbi, oglindind schimbările sociale, științifice și tehnologice.

2. Dicționarul-tezaur al limbii române și semnificația lui culturală

În peisajul culturii române și în istoria lexicografiei românești¹, dicționarul-tezaur al limbii române, editat sub egida Academiei², nu reprezintă doar cel mai complex demers lexicografic dedicat limbii române, ci constituie, totodată, un instrument fundamental de teaurizare a patrimoniului lingvistic și cultural românesc. Prin structura sa extensivă și metodologia riguroasă de documentare, dicționarul îndeplinește funcția unei arhive lexicale ce surprinde, în mod sistematic, evoluția istorică a vocabularului românesc, o înregistrare diacronică a modului de gândire a vorbitorului de limba română (perceperea realității și raportarea la aceasta); definițiile, etimologiile, citatele ilustrative și variațiile semantice documentate constituie mărturii ale unei istorii complexe a circulației ideilor, a influențelor culturale (latine, slave, grecești, turcești, occidentale etc.) și a transformărilor socio-culturale care au modelat limba. În acest sens, dicționarul-tezaur trebuie înțeles drept un document de memorie culturală, care păstrează nu doar forme lingvistice, ci și reprezentările mentale colective, stratificate temporal. El funcționează ca o cartografie istorică a sensurilor, surprinzând dinamica lexicală asociată schimbărilor de mentalitate, evoluției instituțiilor, contactelor interculturale și modernizării societății românești. Prin urmare, dicționarul-tezaur nu este doar un reper lexicografic, ci și un instrument esențial pentru studiile de istorie culturală, antropologie lingvistică, filologie și hermeneutică, facilitând înțelegerea modului în care limba română (și, implicit, cultura română) s-a dezvoltat de-a lungul timpului.

2.1. Istoria Dicționarului limbii române

Academia Română a avut ca scop de la bun început normarea și consolidarea limbii române, prin proiecte de opere fundamentale: *Dicționarul limbii române* și *Gramatica limbii române*.

Pentru a realiza *Dicționarul limbii române*, au existat trei astfel de încercări lexicografice, care nu au fost conforme așteptărilor Comisiei Academiei Române, până s-a ajuns la soluția potrivită³. Astfel, primul proiect de dicționar academic, *Dicționarul limbii române, general, istoric și etimologic (LMD)*, redactat de A. T. Laurian și I. C. Massim între 1871 și 1876, a cuprins o listă de aproximativ 50.000 de cuvinte-titlu, acoperind tot alfabetul. Acest demers, primul dicționar academic finalizat, se înscrie în paradigma ideologică dominantă a secolului al XIX-lea, sintetizată prin formula „o limbă, un popor, o națiune”, care reflecta

¹ Pentru o prezentare a istoriei lexicografiei românești în general, v. Busuioc *et al.* 2018; Ernst 2013; Haja *et al.* 2005; Seche 1966; Seche 1969; Tamba 2014.

² Pentru o istorie a dicționarului-tezaur al Academiei Române, v. Haja *et al.* 2005; Tamba 2022, 93-95; Tamba 2024b, 3-4.

³ Cele patru încercări de dicționar-tezaur ale Academiei Române sunt descrise și în Pamfil 2008; Seche 1969, 37; Tamba 2024a, 235-237.

creința epocii în rolul constituțional al limbii în definirea identității naționale. În acest sens, proiectul lexicografic al lui Laurian și Massim nu a constituit doar un instrument descriptiv al limbii, ci și o manifestare programatică a construcției culturale și politice a națiunii moderne. Relevanța simbolică a limbii în acest context este bine surprinsă de observația lui Foued Laroussi (2003, 4), conform căreia „c'est la langue qui constitue l'emblème national le plus important”. Din păcate, dicționarul propus de Laurian și Massim a fost respins de Comisia Academiei Române, fiind considerat exagerat latinizant, ceea ce nu corespundea criteriilor legate de normarea ortografică a limbii literare.

În aceste condiții, Academia Română a încredințat redactarea dicționarului-tezaur lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. Al doilea proiect de dicționar academic al limbii române – *Etymologicum Magnum Romaniae* (HEM), redactat în perioada 1887-1893 – a presupus publicarea a trei tomuri mari, lucrarea însumând 1649 de pagini, ce cuprind porțiunea A – *bărbat*. Academia Română dorea însă un ritm mai rapid de apariție a dicționarului, ceea ce monumentală lucrare începută de Hasdeu nu permitea, astfel încât un al treilea proiect academic îi este încredințat renumitului lingvist Alexandru Philippide⁴ – Philippide, *DLR* (ms.). Între 1900 și 1904, lingvistul a redactat 12.955 de pagini manuscrise, de la litera A până la articolul *dăzvăț* și prepoziția *de*. Activitatea de documentare, desfășurată în perioada 1897-1899, s-a distins prin rigoare filologică, prin utilizarea extensivă a surselor istorice și prin integrarea metodologiei comparative europene a epocii. Rolul lui Alexandru Philippide în istoria *Dicționarului limbii române* este fundamental, el fiind cel care a stabilit principiile și metodologia de redactare a acestei lucrări lexicografice definitorii pentru cultura română, care au fost preluate în parte de Sextil Pușcariu și apoi reluate și sistematizate, sub coordonarea lui Iorgu Iordan, de autorii normelor de redactare ale seriei noi din DLR.

Din păcate, nici proiectul său (care necesita, de asemenea, mai mult timp pentru realizare decât se preconizase inițial) nu a convins Academia Română, care a încredințat, în cele din urmă, realizarea dicționarului lui Sextil Pușcariu. Lingvistul clujean a și publicat, împreună cu echipa pe care o coordona, ceea ce astăzi este cunoscut ca Seria veche a *Dicționarului Academiei* (DA), care a fost continuată, după pauza impusă de-a doua conflagrație mondială, prin Seria Nouă (DLR).

Această primă ediție a dicționarului-tezaur al Academiei Române a apărut între 1907/ 1913 și 2010, fiind redactată în cele trei departamente de lexicografie de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Academia Română, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Academia Română, Filiala Cluj-Napoca și Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română, Filiala Iași. Acest dicționar de tip tezaur repre-

⁴ O prezentare detaliată a rolului lui Alexandru Philippide în dezvoltarea lexicografiei românești se găsește în lucrarea Pamfil 2008. Vezi și Tamba 2024a.

zintă cea mai importantă și cuprinzătoare lucrare lexicografică pentru limba română. Prima ediție – apărută în două serii: DA 1907 (1913)–1947 și DLR 1965–2010, în 14 tomuri/ 39 volume, cu 17.828 pagini tip lexicon, având între 7000 și 1000 de semne pe pagină, cuprinde cca 175.000 cuvinte și variante, care sunt ilustrate prin peste 1.300.000 de citate – poate fi consultată și online, într-o variantă digitală anastatică, creată prin retro-digitalizare, în proiectul CLRE⁵, de către lexicografii de la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippipe” din Iași – <https://dlr1.solirom.ro/>⁶.

În prezent, în cele trei centre se lucrează la ediția a doua – DLR², direct în format digital și, pe măsură ce sunt finalizate fascicule, dicționarul este publicat, atât digital, online (<https://dlri.ro/> sau <https://dlr-test.lingv.ro/>), cât și pe hârtie.

În cele ce urmează vom prezenta câteva elemente legate de prezența textelor biblice în Bibliografia DA și DLR.

3. Textele biblice în Bibliografia *Dicționarului Academiei*

Realizarea unei *Bibliografii* care să includă lucrări fundamentale pentru limba română i-a preocupat pe toți specialiștii care au fost implicați în redactarea acestei opere lexicografice fundamentale pentru cultura română.

În mod evident, printre operele fundamentale pentru limba română veche au fost incluse texte de natură biblică.

Astfel, încă de la Bogdan Petriceicu Hasdeu, în HEM, se remarcă o selecție în acest sens:

Reconstituind bibliografia izvoarelor, pe care Hasdeu intenționa să o publice la finele ultimului tom, constatăm că [...] se sprijină, în primul rînd, pe toate marile monumente de limbă română (originale și traduceri, manuscrise și tipărituri) de la origini pînă către sfîrșitul secolului al XIX-lea. Astfel, pentru limba veche au fost excerptate, între altele, *Psaltirea Scheiană*, *Codicele Voronețian*, *Codicele Sturdzan*, *Palia de la Orăștie*, textele lui Coresi, ale lui Varlaam, Silvestru, Radu de la Mănăstirea, Simion Ștefan, Dosoftei, Ioan din Vinți, *Biblia* de la 1688, *Pravilele* din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. (Gheorghe Brâncuș, *Introducere* la HEM, I, XXII).

⁵ CLRE – *Corpus lexicografic românesc electronic* (<https://clre.solirom.ro/>) este un proiect fundamental al Academiei Române, în dezvoltare, și reprezintă o colecție de opere lexicografice importante pentru limba română, începând de la primele apărute până la cele recente. CLRE include sau va include atât dicționare digitizate, cât și dicționare create direct în format digital: de la prima ediție a dicționarului-tezaur DA/DLR (<https://dlr1.solirom.ro/>), la cea de-a doua – DLR² (<https://dlri.ro/>), la DELR (<https://delr.lingv.ro/>), DOOM (<https://doom.lingv.ro/>) ș.a. Interfața CLRE – ca și cea a dicționalelor digitizate în proiectul CLRE – permite în prezent mai multe tipuri de căutare (după cuvântul-titlu, după prima literă sau după categoria gramaticală), în funcție de diferite criterii. Pentru mai multe detalii, vezi Tamba 2025.

⁶ Despre proiectele de digitalizare a dicționarului-tezaur s-a discutat pe larg în următoarele lucrări: Cristea *et al.* 2024, 35; Tamba 2025 ș.a.

Rolul esențial jucat de Alexandru Philippide în conturarea *Bibliografiei Dicționarului limbii române* este subliniat de toți specialiștii care s-au ocupat de lexicografia românească. *Bibliografia* cuprinde texte de referință pentru limba română, de la cele de secol XVI până la cele din secolul al XIX-lea, dicționarele publicate până la acel moment, dar și lucrări de specialitate⁷.

Astfel, în *Bibliografia* de la Philippide, *DLR (ms.)* apar Biblia de la 1688, *Psaltirea slavo-română* a lui Coresi, 1577 (ediția Hasdeu, 1881), *Psaltirea în versuri* (ediția Bianu, 1887) sau *Viața și petrecerea svinților* ale lui Dosoftei.

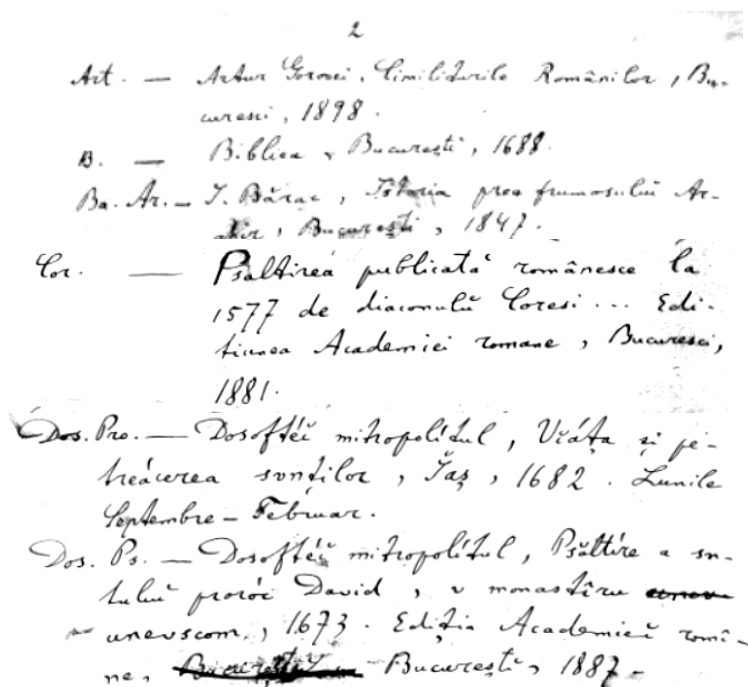

Figura 1. Secvențe cuprinzând texte biblice din *Bibliografia* – Philippide, *DLR (ms.)*

Bibliografia DA are la bază liniile trasate de marele lingvist Alexandru Philippide, pe care Sextil Pușcariu le-a preluat și îmbogățit ulterior, atunci când a coordonat proiectul lexicografic academic.

⁷ Lista bibliografică inițială cuprindea 70 de titluri, dar, în anul 1900, ajunge să cuprindă 209 volume (cf. Pamfil 2008, 67).

- ARHIVA R. I—II. = Arhiva românească. Subt redacția lui *Michail Kogălnicean*. Tom. I—II. Iași 1841—1845.
- BĂLCESCU, M. V. = *Nicolae Bălcescu*: Istoria Românilor sub Mihail Vodă Viteazul, urmată de bunului creștin și luminatului domn Ioan Șarban, Catacozino Basarab Voevod și cu îndemnul dumnealui Costadin Brâncoveanu Marele Logofăt... Tipăritusau întâiu în scaunul mitropoliei Bucureștilor... la anul 1688.
- CORESI, E. = *Coresi*: Cărtea ce se cheamă Evanghelie cu învățătură... în anii și în zilele mării, lu Bătără Cristov... eu jupânul Hărăjilă Lăcăci, județul Brașovului... Și se-au să vârsit lucrul la 1581.
- CORESI, M. = *Coresi*: Fragment din Molitvelnicul diaconului... (1564). În „Prinos lui D. A. Sturdza” București, 1903, pag. 235—276.
- CORESI, PS. = *Diaconul Coresi*: Psaltirea, publicată românește la 1577 de... Reprodusă cu un studiu bibliografic și un glosar comparativ de B. Petriceicu-Hasdeu. Tomul I: Textul. București 1881.
- curesci, Imprimeria statului, 1893.
- BIBLIA (1688) = Biblia, adică Dumnezeiască scriptură ale cei vechi și ale cei noao lege toate care sau tălmăcit după limba elinească spre înțeleagerea limbii rumânești cu porunca Prea
- CIOCĂRLAN, P. P. = *Ion Ciocărlan*: Pe plaiu. Schițe de la țară. [București].
- CLIMESCU, A. = *Constantin Climescu*: Aritmetica raționată. Ediția II, corectată. Iași, 1896.
- C. NEGRUZZI, I—III. = *Constantin Negruzzi*: Serio-
- DOSOFTEIU, PS. = *Dosofteiu Mitropolitul Moldovei*, (1671—1686): Psaltirea în versuri, publicată, de pe manuscrisul original și de pe edițiunea de la 1673 de Prof. I. Bănu. București, 1887.
- DOSOFTEIU, V. S. = *Mitropolitul Dosofteiu*: Viața și petrecerea svinților. Iași, 1682.

Figura 2. Secvențe cuprinzând texte biblice din *Bibliografia* – DA

Bibliografia DLR cuprinde și mai multe texte de natură biblică, completările datorându-se unor ediții critice noi sau descoperirii unor texte necunoscute.

- B-(1938) = *Biblia-adeacă-dumnezeiască-scriptură-a-Vechiului-și-a-Noului-Testament*, tradusă după textele originale ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction. București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1938. ¶
- BIBLIA (1688) = *Biblia, adică dumnezeiască scriptură ale cei vechi și ale cei noao lege toate, care s-au tălmăcit după limba elinească, spre înțeleagerea limbii rumânești cu porunca prea bunului creștin și luminatului domn Ioan Șarban Cantacozino-Basarab-Voevod și cu îndemnul dumnealui-Costadin-Brâncoveanu-marele-logofăt... Tipăritu-s-au... în Scaunul-Mitropoliei-Bucureștilor... la anul-1688. ¶*
- BIBLIA (1688) = Iș. u. = *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688. Pars I: Genesis*, Iași, 1988; *Pars II: Exodus*, Iași, 1991; *Pars III: Leviticus*, 1993; *Pars IV: Numeri*, 1994; *Pars V: Deuteronomium*, 1997. (Universitatea „AL.I. Cuza” – Iași, Albert-Ludwigs-Universität – Freiburg). ¶
- BIBLIA (1688) = *Biblia-adeacă-Dumnezeiască-Scriptură-a-Vechiului-și-Noului-Testament*. Tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban-Vodă Cantacuzino, domnul Țării Românești. Retipărită după 300 de ani în facsimil și transcriere cu aprobarea Sfantului Sinod și binecuvântarea Preafericitului părinte Teoctist, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988. ¶
- CORESI, EV. // CORESI, E. = *Diaconul Coresi, Carte cu învățătură (1582)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici. Vol. I. Textul. București, Atelierele Grafice Socet et Comp., 1914. (Comisia Istorică a României). ¶
- CORESI, L. = *Diaconul Coresi, Lucrul Apostolesc Apostolul*. Tipărit de... în Brașov la anul 1563. București, Cultura Națională, 1930. (Academia Română. Secțiunea literară. Texte de limbă din secolul al XVI-lea, reproduse în facsimile, îngrijite de I. Bănu. IV). ¶
- CORESI, LIT. = *Liturghierul lui Coresi*. Text stabilit, studiu introductiv și indice de AL. Măreș. București, Editura Academiei, 1969. ¶
- CORESI, M. = *Coresi, Fragment din Molitvelnicul diaconului... (1564)*. În *Prinos lui D. A. Sturza*. București, 1903, p. 235-276. ¶
- CORESI, PS. = *Diaconul Coresi, Psaltirea*, publicată românește la 1577 de... Reprodusă cu un studiu bibliografic și un glosar comparativ de B. Petriceicu-Hasdeu. Edițiunea Academiei Române. Tomul I: Textul. București, Tipografia Academiei Române, 1881. ¶
- CORESI, PS. SL. ROM. = *Coresi, Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*. Text stabilit, introducere și indice de Stela Toma. [București], Editura Academiei, 1976 (Academia Română. Comisia de texte românești vechi). ¶
- CORESI, T. EV. = *Coresi, Tălcul evangheliilor și Molitvelnic rumânesc*. Ediție critică de Vladimir Drimba. Cu un studiu introductiv de Ion Gheție. București, Editura Academiei Române, 1998. ¶
- CORESI, TETR. = *Tetraevangheliu-diaconului Coresi*. Reimprimat după ediția primă din 1560-61 de arhierul dr. Gherasim Timuș-Piteșteanu. Cu o prefață de Constantin Erbeicanu. București, Tipografia Cărilor Bisericești, 1889. ¶

Figura 3. Secvențe cuprinzând texte biblice din *Bibliografia* – DLR (ediția I)

Pentru ediția a doua din DLR, Bibliografia a fost revăzută și s-a făcut o selecție a lucrărilor (inclusiv a celor de tip biblic), pentru a păstra cele mai potrivite ediții și pentru a acoperi toate etapele scrisului în limba română.

- Biblia <1665–1680> = *Biblia <1665–1680>*. [Traducere]. (Manuscris; Biblioteca Academiei Române, cota 4389). În: Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia. 1688. Universitatea „Al. I. Cuza”. – Iași, Albert-Ludwigs-Universität – Freiburg. Pars I: Genesis, Iași, 1988, 556 p. + erată; Pars II: Exodus, Iași, 1991, 391 p.; Pars III: Leviticus, 1993, 326 p.; Pars IV: Numeri, 1994, 365 p.; Pars V: Deuteronomium, 1997, 412 p. ¶
- Biblia <1665–1685> = *Biblia <1665–1685>*. [Traducere]. (Manuscris; Biblioteca Academiei Române Cluj, cota 45). În: Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia. 1688. Universitatea „Al. I. Cuza”. – Iași, Albert-Ludwigs-Universität – Freiburg. Pars I: Genesis, Iași, 1988, 556 p. + 2 p. erată; Pars II: Exodus, Iași, 1991, 391 p.; Pars III: Leviticus, 1993, 326 p.; Pars IV: Numeri, 1994, 365 p.; Pars V: Deuteronomium, 1997, 412 p. ¶
- Biblia (1688) = *Biblia-adeică-Dumnezeiasca-Scriptură-a-Vechiului-și-Noului-Testament*. [Traducere]. Tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban-Vodă-Cantacuzino, domnul Țării Românești. Retipărită după 300 de ani în facsimil și transcriere cu aprobarea Sfântului Sinod.... București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988, XXXII + 990 p. ¶
- Biblia <1760–1761> = *Biblia-Vulgata*. Blaj <1760–1761>. Traducere de Petru Pavel Aron [= Aaron] et alii. Vol. I–V. București, Editura Academiei Române, 2005. I: CXXI + 636 p.; II: 817 p.; III: 892 p.; IV: 825 p.; V: 915 p. [Publicată fragmentar în Șc. Ardeleană (2018), III, p. 592–635]. ¶
- Biblia (1795) = *Biblia-adeică-Dumnezeiasca-Scriptură-a-Legii-Vechi-și-a-cei-Noao, toate care s-au tălmăcit de pre-limba-einească-pre-înțelesul-limbii-românești. Acum-întâiu-s-au-tipărit-românește...* Blaj, la Mitropolie. Anul de la nașterea lui Hristos 1795. Traducere de Samuil Micu. Ediție jubiliară. Roma, 2000, 2-628 p. [Publicată fragmentar în Șc. Ardeleană (2018), III, p. 983–1036]. ¶
- Biblia (1938) = *Biblia-adeică-Dumnezeiască-Scriptură-a-Vechiului-și-a-Noului-Testament*. Tradusă după textele originale ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction.... București, Fundația „Regele Carol II” pentru Literatură și Artă, 1938, 1-376 p. ¶
- Biblia (2001) = *Biblia-sau-Sfânta-Scriptură*. [Traducere]. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod... Versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu [= Valeriu] Anania, Arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli. București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001, 1-848 p. ¶
- Vechiul Testament*. – *Septuaginta* = *Vechiul Testament*. – *Septuaginta*. Versiunea lui Nicolae Spătaru-Milescu (Ms. 45 de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române). Editie de text, prefată, notă asupra ediției, introducere, bibliografie, indice de cuvinte și forme, indice de nume proprii de Eugen Munteanu (coordonator), Ana-Maria Gînsac, Ana-Maria Minut, Lucia-Gabriela Munteanu, Mădălina Ungureanu. Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016, 1-298 p. ¶

Figura 4. Secvențe cuprinzând texte biblice din *Bibliografia* – DLR (ediția I)

O sistematizare a tipurilor de texte biblice pentru limba română prezente în *Bibliografia Dicționarului Academiei* include:

- traduceri integrale ale Bibliei (de exemplu, *Biblia de la București* – 1688);
- traduceri parțiale (*Psaltiri*, *Evangelii*, *Apostole*, *Cazanii*);
- versiuni manuscrise vechi (secolele XV–XVII) (de exemplu, *Codicele Voronețean*);
- versiuni populare sau parafraze biblice, transmise oral sau prin scrieri religioase populare;
- texte cu influență biblică: predici, catehisme, omilii etc.

3.1. Rolul textelor biblice în Bibliografia *Dicționarului Academiei*

Textele biblice ocupă un loc privilegiat printre sursele documentare ale *Dicționarului limbii române*, datorită statutului lor de mărturii lingvistice timpurii și valorii lor filologice extrem de importante. Datând în mare parte din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, acestea reprezintă unele dintre cele mai vechi monumente ale limbii române scrise, oferind lexicografilor acces la stadii incipiente ale evoluției lexicului, foneticii și structurilor sintactice.

O parte dintre aceste texte prezintă forme incipiente de standardizare a limbii literare într-o epocă marcată de diversitate dialectală, constituind astfel repere esențiale pentru înțelegerea începutului procesului de cristalizare a normei lingvistice. Totodată, ele conțin un lexic bogat, în care coexistă arhaisme, neologisme religioase, termeni specializați din diferite domenii și numeroase împrumuturi, fapt ce le conferă o importanță majoră pentru descrierea variației diacronice și diastratice.

Textele biblice din *Bibliografia DLR* oferă un material prețios pentru analiza structurii sintactice și frazeologice, reflectând atât particularitățile limbii române vechi, cât și influențele culturale multiple determinate de tradițiile de traducere (slavonă, greacă, latină). Ele sunt indispensabile pentru stabilirea atestărilor cronologice ale lexemelor, sensurilor, expresiilor idiomatice și variantelor (lexicale, grafice/ fonetice).

În plus, aceste texte biblice permit identificarea și descrierea unor sensuri metaforice sau alegorice, precum și documentarea unor variante arhaice sau regionale, contribuind astfel la reconstituirea stratificării istorice a vocabularului. De asemenea, prin analiza comparată a textelor-sursă și a traducerilor românești, devine posibilă identificarea calcurilor semantice provenite din limbile de cultură ale epocii.

3.2. Rolul textelor biblice în Bibliografia *Dicționarului Academiei*

Așa cum am arătat mai sus, textele biblice din *Bibliografia Dicționarului limbii române* au un rol fundamental, servind ca puncte de referință atât din punct de vedere lingvistic, cât și din punct de vedere cultural pentru filologii care tezaurizează elemente legate de limba română și, implicit, de cultură română, în cea mai importantă lucrare lexicografică din spațiul românesc.

Astfel, exemplele extrase din textele biblice permit nu doar identificarea primelor atestări ale unor termeni-cheie din sfera religioasă – precum *biblie* (în DA cu prima atestare din Biblia de la 1688), *creștin*, *credință*, *cuvânt*, *Dumnezeu* (în DLR, cu prime atestări în *Psaltirea Hurmuzaki* și *Codicele Voronețean*), *păcat* (în DLR, cu prime atestări în *Psaltiri*), *scriptură* (în DLR, cu prime atestări în *Codicele Voronețean* și în *Evangheliarul lui Coresi*) etc. –, ci și analiza modului în care acești termeni se integrează în structura semantică generală a limbii.

8. **S p e c.** (Sens curent; adesea la pl. cu valoare de sg.: și în sintagmele *Sfînta scriptură*, învechit, *Scriptura sfîntă*) Carte sacră a mozaismului și creștinismului alcătuită din Vechiul testament și Noul testament, acesta din urmă recunoscut numai de creștini. *b i b l i e*, (învechit, rar) *s c r i p t a s f i n t ă*, v. *s c r i p t ă* (1); p. e x t. preceptele, legile etc. propovăduite de această carte sau de religia creștină. *Se amu împărătească sfrășiretu după scriptură: iubeaște aproapele tău.* COD. VOR. 118/21. *Au pare-va că în deșertu scriptura grăiaște.* ib. 128/19. *Auziiai toată învâfătura scripturiei și cum fi va fi deaca veri muri* (cca 1550). CUV. D. BĂTR. II, 450/28. *Păzii și nimea dentr-inșii nu peri, numai fiul pierdura, că scriptura să se izbindească.* CORESI, EV. 181. *Cine va creade întru mine, cum zice scriptura, riuri den zgăul lui cură-por apei vii.* id. ib. 188. *H[risto]s au murit derept păcatele noastre după scriptură.* id. L. 331/20. *Cărțile iară ce se cheamă Scriptură sfîntă.* po 2/6. *A doo parte a legiei iaste... a trupurilor de ofară cum după toată vina și păcatul se-au giudecat cu scriptura.* ib. 6/20. *După acea... luoafi a mente sfonta scriptoră* (a. 1600). CUV. D. BĂTR. II, 51/3. *Că lor... d[u]hul svînt intru scriptur[ă] așea li-au dzis credincioșilor spre spăș[e]nie.* COD. TOD. 196. *O, amar cea ce huleaște cartea și scriptura.* ib. 219. *Teodor pre ascuns finea sfînte icoane... și se închina lor și-i era drag a ceti la scripturi.* MOXA, 386/17. *Grăiaște scriptura.* PRAY. GOV. III^v/16. *Scriptura iese lumină celor întunecași și povăș celor rătăciți.* VARLAAM, C. 287. *Mulți înfelepti și putearnici împărași cu multă rugă și nevoință... s-au spodobit de-au găsit izvorul vieții cel nescădzut, ce să dzice, svânta scriptură.* PRAY. V. Mai vartos de toate... ne-am silit să finem înfelesul d[u]h[u]lui sfînt, că scriptura fără înfeles iaste că și trupul fără suflet. N. TEST. (1648), VI^v/11. *Dumnezeu... au dat noau a înfeleage sfînte scripturi și lucrurile ce s-au făcut... ca un dar mare.* GAVRIL, NIF. 4/7. *Iară eu-s pus... Ca să-i spuie de-nvâfătura Ce poron-ceaște-n scriptură.* DOSOFTEI, PS. 14/16. *Și iarăș pentru aceale cuvinte ce zice scriptura, tu singur știi înemile tuturor.* CHEIA IX. 6^v/27. *Și aceasta am făcut la talmăcirea aceștii sfînte scripturi, făcînd multă nevoință și destulă cheltuială.* BIBLIA (1688), [prefată] 4/40.

Figura 5. DLR s. v. **scriptură**. Sursa: <https://dlr1.solirom.ro/>

PĂCĂT² s. n. 1. Călcare (gravă) a unei legi sau a unei porunci bisericești, abatere (gravă) de la o normă religioasă, f a r ă d e l e g e; p. g e n e r. abatere (gravă) de la preceptele morale, de la ceea ce este bun sau drept, faptă vinovată, g r e ș e a l ă; vină, vinovăție, (învechit) pacoste (4). *Și amu lasur cunruși venre și fură în păcătul fecio[r]ilor a lui Lot.* PSALT. MUR. 70^v/23. *Iară ei fac voie trupului șeu de grămedesc păcate pre păcate* (cca 1550). GCR I, 2/4. *Pohla începtînd, naște-se păcat.* COD. VOR. 112/29. *Coperi-va mulțimea păcatelor lui.* ib. 136/20. *Cură păcatul meu, că mull e.* PSALT. 42. *Nece după păcatele noastre dal-au noao.* ib. 211. *De 7 or voiu mai taré mulți bătăile pre voi, după păcatele voastre* (a. 1560). GCR I, 4/39. *Acela va amu mltui oamenii lui de păcatele lor.* TETRAEV. (1574), 21. *Mulți dentr-aceștea, cu păcatul măriei deșarte, prinși fură.* CORESI, EV. 13. *Postul iaste, nu numai să ne finem de bucate, ce de toate păcatele să ne ferim.* id. ib. 51. *Și grăi capul de dinainte a păharnicilor lui Faraon și zise: acmu vine-m a minte păcatul miu.* PALIA (1581), 166/4. *Curăfește multul păcatelor noastre* (cca 1600). CUV. D. BĂTR. II, 216/3. *Fiecarele face păcat* (cca 1618). GCR I, 48/35. *Să nu pomeniți păcatele oamenilor* (cca 1633). id. ib. 86/26, cf. 80/19. *Curăfiți-vă păcatele cu ispovedania.* VARLAAM, ap. GCR I, 107/6, cf. 104/37. *Dragostea... acoapere mulțime de păcate* (a. 1644). GCR I, 113/2. *După moartea lui, până astăzi ti zicu sveti Ștefan Vodă, nu pentru sufletu... că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vilejești.* URECHE, L. 111. *Păcatul singelui amestecat.* PRAY. 214. *Acela va izbăvi pre oamenii săi den păcatele lor.* N. TEST. (1648), 3^v/29, cf. 8^v/32. *Și eu ruga curăfește păcatele.* ST. LEX. 172^v/2. *Nu m-oi abate Dintn-a ta poruncă să merg în păcate.* DOSOFTEI, PS.

Figura 6. DLR s. v. **păcat**. Sursa: <https://dlr1.solirom.ro/>

Datorită vechimii lor în limbă, aceste surse oferă atestări timpurii pentru numeroase unități lexicale, sensuri și construcții frazeologice (de exemplu, verbul *amurgi* ‘însera’ în DA are una dintre primele atestări în Biblia de la 1688). În acest mod, textele biblice permit stabilirea cronologiei apariției și a răspândirii unor forme lingvistice, inclusiv a celor cu circulație limitată sau cu atestări unice, conservate exclusiv în manuscrisele și tipăriturile religioase ale secolelor al XVI-lea – al XVII-lea.

❖ L o c. a d v. *Înv*: **Drept aceea** | **Dereptu acea** | **Derept acea** | **Derept aceaia** | **Dript acie** | **Derept aceea** = în consecință, prin urmare, ca atare.

<1500–1510> *Psalt. Hur.*, 125: Mai frumoasă e cu bunrătatea decât fiul omenrescu; vărse-se bunrătatea în ustnele tale; **derept acea** te va binre-grăi Dummedzeu în veaci.

<1559–1560> *Cod. Bratul*, 352: Vedeți acătarele iubov cum deade noao Tatăl, feciori Zeului să ne zicem! **Derept aceaia** lumea nu știe noi că nu-și cunoaște el.

<1567–1568> *CORESI, Tâlcul Ev.*, 143: Frații miei, unde în ceastă Evanghelie Hristos pomenește de post, **derept aceaia** luați aminte bine în ce chip trebuiaște creștinului a posti și câte fealiure de post aflăm în Scriptura Sfântă.

1581 *CORESI, Ev.*, 5: **Derept aceaia** eu, jupanul Hârjil Lucaci, județul den cetatea Brașovului și a tot ținutul Bârsei, foarte cu inimă fierbinte și cu jale aprinsă, de mult jeluii la această luminată carte.

<1581–1582> *Palia Orăștie*, 54: Și zise Domnul lui Avraam: păzește **derept aceaia** legătura mea, tu și sâmânța ta după tine și carii vor fi după ei.

1626 *DRH, A XIX*, 100: **Dript acie**, dacă va vidi cartea domnii sali, să margă și undi vor afla din bucatili lui Lie și a lui Andronic.

1634 *DRH, A XXII*, 255: Deacă veș vedea cartea domniei mele, iară voi să aveți a lăsa în pace satul Vâlceștii, ... **Dereptu aceaia**, nici cartea domniei mele să nu le luați, nici pecetluit să nu le <cere>ți.

1648 *N. Test.*, 274: Ce întreba de ei de ceasul în carele s-au vindecat, și zisără lui, că eri în al șaptele ceas l-au lăsat pre el frigurile. Înțelease **derept aceaia** tată-său că ară fi fost acela în ceasul în carele zise lui Iisus că „fiul tău iaste viu”.

1688 *Biblia (1688)*, 13: **Derept aceea** au numit numele cetății aceia Sigor. Soarele au ieșit pre pământ, și Lot au intrat în Sigor.

Figura 7. DLR² s. v. **acel**

Textele biblice pun la dispoziția lexicografului atât sensuri specializate, caracteristice limbajului religios, cât și sensuri generale, integrate treptat în uzul comun.

Termenul *astronomie* este menționat încă din *Prefața* ediției din 1688 a Bibliei:

Ptolomeu, împăratul Eghiptului, ... care au tălmăcit Sfânta Scriptură, den limba oveiască spre cea elinească ... și au tocmit ceale patru cărți de *astronómie*. (prefața) *Biblia* 1688 – MLD, I, 147.

În plus, unele cuvinte sau expresii prezente în traduceri românești ale *Bibliei* se remarcă prin atestări unice, ceea ce le conferă un statut privilegiat în analiza variației diacronice. Astfel de ocurențe izolate pot fi revelatoare pentru

reconstituirea sensurilor metaforice, alegorice sau pentru identificarea unor structuri frazeologice care nu s-au conservat în tradiția ulterioară.

◇ S i n t. *Înv.* **Acoperământul trupului** = prepuț.

1688 *Biblia* (1688), 11: Și luo Avraam pre Ismail, fiu-său, și pre toți cei născuți în casa lui, și pre toți cei cumpărați pre argint, și tot bărbatul dentru oamenii den casa lui Avraam și le tăia marginile **acoperământului trupului** intru vremea aceia zile, după cum au grăit lui Dumnezeu.

Figura 8. DLR² s. v. **acoperământ**.

Documentarea din textele biblice include situații speciale, precum prezența unor ebraisme sau a unor calcuri semantice provenite din limbile-sursă, care permit investigarea modului în care lexicul românesc s-a adaptat la transferul cultural și religios. Dăm un singur exemplu, cuvântul CAB, din ediția a doua a dicționarului-tezaur, pentru care atestările sunt excerptate aproape exclusiv din texte biblice, fiind vorba de o unitate de măsură pentru capacitate, folosită de vechii evrei, și care apare doar în astfel de documente.

CAB¹ s. m. ¶

¶ *Ebraism* Unitate de măsură pentru capacitate (egală cu aproximativ doi litri), la vechii evrei, folosită inițial pentru determinarea volumului materiilor solide, iar în perioada talmudică și pentru lichide; vas care are capacitatea de un cab. V. c a b u ș, p i n t a. ¶

<1665–1685> *Biblia* <1665–1685>, VIII, 149: S-au făcut capul de măgar 50 de sicli de argint și a patra parte de cavă [sic!] a găinașului de porâmb, 50 [sic!] sicli de argint. ¶

1688 *Biblia* (1688), 270: Să facu foamete mare în Samaria. Și iată, șădea prejur-ea, până unde au ajuns capul de măgariu de 50 de sicli de argint și a patra parte de cav de găinaș de porumbu, 5 sicli de argint. ¶

<1760–1761> *Biblia* <1760–1761>, II, 498: Până într-atâta s-au conăcit, până când să vindea un cap de asin cu optzeci de arginți și a patra parte de cavi de gunoiu de porumbi cu cinci arginți. ¶

1862 *ANTONESCU, D.* ¶

1913 *I. BRĂESCU, Măsurătoarea*, 3: Sistemul lui Carol cel Mare ... nu era decât o amestecătură a sistemelor preexistente; piciorul său e piciorul arab; prăjina (de suprafață) — actus al romanilor; pinta — **cabul** evreu; livra de 12 uncii — livra arabă. ¶

1938 *Biblia* (1938), 391: Bântuia foamete mare în Samaria. Și ei au ținut-o împresurată, încât un homer de vin costa optzeci de sicli de argint și un sfert de cab de făină albă costa cinci sicli de argint. ¶

1988 *TDGR²*, II, 211. ¶

2001 *Biblia* (2001), 598: Atât de mult au ținut-o împresurată, încât o căpățână de măgar ajunsese la prețul de cincizeci de sicli de argint, iar un sfert de cab de găinaș de porumbel [se vindea] cu cinci sicli de argint. ¶

2004 *Septuaginta*, 2, 558: A fost foamete mare în Samaria și, iată, au împresurat-o până ce o căpățână de asin a ajuns să prețuiască cincizeci de sicli de argint, iar un sfert de cab de găinaș de porumbel — cinci sicli de argint. ¶

¶

— Pl.: **cabi**. ¶

— Var.: *înv.*, *rar* **cav** s. m. ¶

— Din. ebr. **qab**, gr. **κάβο**. Cf. lat. c a b u s. ¶

¶

Referințe bibliografice: ¶

<1691–1697> T. CORBEA, *Dictiones*, 80; 1905 PUȘCARIU, *Îns. Etym. Wb.*, 31; 1923 GIUGLEA, *Cuv. Rom.*, 163; 2005 în *Biblia* <1760–1761>, II, 526. ¶

Figura 9. DLR² s. v. **acoperământ**

În acest sens, studiul acestor forme contribuie la o mai bună înțelegere a proceselor de mediere lingvistică și a mecanismelor prin care s-au integrat elemente externe în limba română veche.

4. Concluzii

Dicționarul-tezaur al Academiei Române trebuie înțeles ca proiect lexicografic cu dublă funcție: documentară, prin sistematizarea patrimoniului lexical, și identitară, prin asumarea limbii ca vector esențial al coeziunii culturale.

De aceea, textele biblice românești constituie o sursă fundamentală pentru documentarea lexicului românesc vechi și pentru surprinderea evoluției semantice a numeroase cuvinte, având un rol decisiv în redactarea Dicționarului-tezaur al limbii române. Ele atestă atât termeni teologici specifici, cât și elemente de lexic comun, contribuind la reconstituirea formelor grafice, fonetice și morfologice caracteristice epocii.

Deși unele referințe lexicale extrase din aceste texte nu sunt întotdeauna riguroase din punct de vedere științific, importanța lor teologică și culturală rămâne esențială. Numeroase unități lexicale identificate în textele biblice reprezintă prime atestări ale unor cuvinte sau sensuri, ulterior integrate și dezvoltate în principalele lucrări lexicografice dedicate limbii române. Totodată, textele biblice oferă atestări foarte timpurii, adesea extrem de apropiate de primele apariții ale unui termen, sprijinind astfel analiza diacronică a vocabularului românesc.

Utilizarea textelor biblice în Dicționarul-tezaur nu are doar o valoare documentară, ci și una interpretativă, oferind un cadru complex pentru înțelegerea mecanismelor prin care tradiția religioasă a influențat evoluția limbii române, pentru înțelegerea acestei evoluții în toate dimensiunile sale (lexicale, stilistice și culturale).

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

Biblia 1688 – MLD = *Biblia de la București (1688)*, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum, Pars I, Genesis* (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1988.

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea a II-a: C, coord. Sextil Pușcariu, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Majestății Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tomul II, partea I: F–I, coord. Sextil Pușcariu, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Majestății Sale Regelui Carol I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934, în ediția anastatică digitală: <https://dlr1.solirom.ro/>.

DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă. București, Editura Academiei. Tomul I, partea a 3-a, *litera D (D–Deînmulțit)*, 2006; tomul I, partea a 4-a, *Litera D (Deja–Deținere)*, 2006; tomul I, partea a 5-a, *Litera D (Deținut–Discopotiriu)*, 2007; tomul I, partea a 6-a, *Litera D (Discord–Dyke)*, 2009; tomul I, partea a 7-a, *Litera E (E–Erzaț)*, 2009; tomul I, partea a 8-a, *Litera E (Es–Ezredeș)*, 2010; tomul III, *Literele J, K, Q*, 2010; tomul IV, *Litera L (L–Lherzolită)*, 2008; tomul V, *Litera L (Li–Luzulă)*, 2008; tomul VI, *Litera M*, 1965–1968; tomul VII, partea 1, *Litera N*, 1971; tomul VII, partea a 2-a, *Litera O*, 1969; tomul VIII, partea 1, *Litera P (P–Păzui)*, 1972; tomul VIII, partea a 2-a, *Litera P (Pe–Pinar)*, 1974; tomul VIII, partea a 3-a, *Litera P (Pină–Pogrîbanie)*, 1977; tomul VIII, partea a 4-a, *Litera P (Pogrijanie–Presimțire)*, 1980; tomul VIII, partea a 5-a, *Litera P (Presin–Puzzolană)*, 1984; tomul IX, *Litera R*, 1975; tomul X, partea 1, *Litera S (S–Sclabuc)*, 1986; tomul X, partea a 2-a, *Litera S (Scladă–Semînțarie)*, 1987; tomul X, partea a 3-a, *Litera S (Semn–Siveică)*, 1990; tomul X, partea a 4-a, *Litera S (Slab–Spongios)*, 1992; tomul X, partea a 5-a, *Litera S (Spongiar–Swing)*, 1994; tomul XI, partea 1, *Litera Ș*, 1978; tomul XI, partea a 2-a, *Litera T (T–Tocăliță)*, 1982; tomul XI, partea a 3-a, *Litera T (Tocăna–Twist)*, 1983; tomul XII, partea I, *Litera Ț*, 1994; tomul XII, partea a 2-a, *Litera U*, 2002; tomul XIII, partea 1, *Litera V (V–Veni)*, 1997; tomul XIII, partea a 2-a, *Litera V (Venial–Vizurină)*, 2002, tomul XIII, partea a 3-a, *Litera V (Viclă–Vuzum)* și *Literele W, X, Y*, 2005, tomul XIV, *Litera Z*, 2000, în ediția anastatică digitală: <https://dlr1.solirom.ro/>.

DLR² = Academia Română, *Dicționarul Limbii Române* (DLR), ediția a doua, revizuită și adăugită, tomul I, *Litera A*, Fascicula 1: *A–abzițui*, Fascicula 2 *Ac–Acviziționa*; tomul III, *Litera C*, Fascicula 1: *C–Caduțeu*; tomul VI, *Litera F*, fascicula 1: *F–Factologie* București, Editura Academiei Române, 2021–2025, <https://dlri.ro/>.

HEM = B. [= Bogdan] Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. [Vol.] I–III. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, București, Editura Minerva, I: 1972, II: 1974, III: 1976.

LMD = A.T. [= August Treboniu] Laurian, I. [= Ioan] C. Massim, *Dicționarul limbei române*, tom. I–III, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, I: (A–H), 1871, II: (I–Z), 1876, III: *Glosariu, care coprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine îndoioasă*, 1871.

Philippide, DLR (ms.) = Alexandru Philippide, *Dicționarul limbii române. Manuscris*, Iași, Biblioteca Academiei Române, Filiala Iași, Fondul „A. Philippide”, 1897–1905.

B. Literatură secundară

Busuioc, Mihaela Monica, Mihai, Nicoleta, Anghelina, Alexandru, *Lexicografie și lexicologie*, în Marius Sala, Nicolae Saramandu (coord.), *Lingvistica românească*, București, Editura Academiei Române, 2018, 247–267.

Cristea, Dan, Haja, Gabriela, Tamba, Elena Isabelle, Tufiș, Dan, *Digitalization of Cultures. Preparations for the Adoption of a Strategy for the Romanian Language*, în *Linguistic Resources and Tools for Natural Language Processing. Proceedings of the 18th International Conference, Brașov, 11–14 December 2023*, Iași, Editura Universității

- „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2024, 23–40. https://conferences.info.uaic.ro/consilr/prevEditions/Consilr_2023.pdf.
- Ernst, Gerhard, *Romanian*, în U. Heid, R.H. Gouws, W. Schweickard, H.E. Wiegand (ed.), *Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography. Supplementary volume: Recent developments with special focus on computational lexicography*, Berlin, Boston, Walter de Gruyter, 2013, 687–701.
- Haja, Gabriela, Dănilă, Elena, Forăscu, Corina, Aldea, Bogdan Mihai, *Dicționarul limbii române (DLR) în format electronic. Studii privind achiziționarea*, Iași, Editura Alfa, 2005, <https://solirom.ro/publications/DLR-achizitionarea.pdf>.
- Laroussi, Foued, *Quelle politique linguistique pour quel Etat-nation ?*. Présentation, „GLOTTOPOL. Revue de sociolinguistique en ligne”, nr. 1, ianuarie 2003; https://glottopol.univ-rouen.fr/numero_1.html.
- Pamfil, Carmen Gabriela, *Alexandru Philippide*, București – Chișinău, Litera Internațional, 2008.
- Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei române. I: De la origini până la 1880*, București, Editura Științifică, 1966.
- Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei române. II: De la 1880 până astăzi*, București, Editura Științifică, 1969.
- Tamba, Elena Isabelle, *Lexicografie și digitalizare în România – o relație... sine qua non*, „Philologica Jassyensia”, XXI, 2025, 2 (41) (în curs de publicare).
- Tamba, Elena Isabelle, *Alexandru Philippide și neologisme în Dicționarul limbii române al Academiei*, în Mariana Nastasia, Elena Isabelle Tamba (coord.), Alina-Mihaela Bursuc, Marius-Radu Clim, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Laura Manea (ed.), *AcadLexi. Actele Colocviului Internațional „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”*. 2024, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2024, 235–246 (= 2024a); <https://philippide.ro/Arhiva/ACADLEXI/ACADLEXI%202024.pdf>.
- Tamba, Elena Isabelle, *Le Processus de Numérisation de la Lexicographie en Roumanie: Présent et Perspectives*, „Lexikos” (AFRILEX Series), 34 (1), 2024, 1–20 (= 2024b). <https://lexikos.journals.ac.za/pub/article/view/1857>; DOI: <https://doi.org/10.5788/34-1-1857>.
- Tamba, Elena Isabelle, *The Role of the Institutes of the Romanian Academy in the digitalization process of the linguistic research*, în Željko Joži, Sabine Kirchmeier (ed.), *The Role of National Language Institutions in the Digital Age Contributions to the EFNIL Conference 2021 in Cavtat*, Budapest, Nyelvtudományi Kukatóközpont, 2022, 91–100. <https://efnil.org/wp-content/uploads/2023/11/EFNIL-Cavtat-Book.pdf>.
- Tamba, Elena, *La lexicografía Rumana. Historia y Actualidad*, în *Lexicografía de las lenguas románicas. Perspectiva histórica*, vol. I, edited by Félix Córdoba Rodríguez, Ernesto González Seoane, María Dolores Sánchez Palomino, De Gruyter, 2014, 265–282.